

DOI 10.33294/2523-4234-2026-36-1-99-117

УДК [263.2(438):[262.14:347.67]]"17"

ORCID 0000-0002-9958-5840

ISSN 2523-4234

William Lecyk

Osiemnastowieczne testamenty duchowieństwa unickiej diecezji przemyskiej

W artykule przeanalizowano jedenaście testamentów sporządzonych przez przedstawicieli unickiego duchowieństwa parafialnego z eparchii przemyskiej w XVIII wieku. Opierając się na strukturze tego rodzaju dokumentów omówiono wyłaniające się z niej zagadnienia związane z mentalnością, relacjami rodzinnymi, kontaktami społecznymi oraz kwestiami majątkowymi. Badania ukazały jak sytuacja osobista, społeczna i materialna wpływały na treść aktów ostatniej woli oraz jakiego rodzaju informacji one dostarczają. W szczególności zaś zwrócono uwagę na znaczenie kwestii religijnych w kontekście okoliczności sporządzenia testamentu oraz indywidualnych uwarunkowań. Badania pozwoliły także na uchwycenie kontrastu w zamożności duchownych-testatorów. Na końcu wskazano na możliwości i perspektywy badawcze omawianych źródeł.

Słowa kluczowe: testamenty, duchowieństwo unickie, eparchia przemyska, mentalność, religijność, rodzina, kontakty społeczne, majątek

Вільям Лецик

Вісімнадцятковічні заповіти духовенства Перемиської унійної єпархії

Заповіти парафіяльного унійного духовенства належать до рідко використовуваних джерел у дослідженнях Унійної церкви та ранньомодерного суспільства на польських землях, головним чином через обмежену доступність і невелику кількість опублікованих видань цих джерел. У статті проаналізовано одинадцять заповітів священників Перемишльської єпархії XVIII ст., з яких десять зберігаються в Державному архіві в Перемишлі, а один був опублікований друком у 1879 р. Аналіз ґрунтується на структурі заповітів і охоплює послідовні дослідницькі питання. Насамперед подано обставини складання актів останньої волі та характеристики заповідачів. Показано, що документи найчастіше укладалися з причини хвороби або похилого віку, а відомості про самих духовних осіб зазвичай обмежувалися базовими особистими даними. Також висвітлено цілі й мотивації укладання заповітів та їхню залежність від життєвої ситуації заповідачів. Розглянуто ставлення духовенства до Бога, смерті та релігії шляхом аналізу девоційних інвокацій і топосів, присутніх у вступних частинах заповітів. Звернено увагу на їхні варіанти та модифікації, а також доведено, що питання організації похорону мали другорядне значення, натомість частіше з'являлися записи щодо богослужінь і пожертв на користь храмів. Проаналізовано також згадки про найближчих родичів та родину, мотивації розпоряджень на їхню користь та особисті зізнання, що свідчать про родинні стосунки. Зауважено, що у випадку відсутності згадок про дружин і дітей головною метою записів були релігійні легати. Аналіз заповітів дозволив також показати духовних осіб і представників інших станів, які виступали як виконавці заповіту, кредитори, боржники або свідки. Останню частину присвячено майновому станові заповідачів, що охоплював переважно рухоме майно, рідше будівлі та земельні наділи. Хоча заповіти не відображають повної фінансово-матеріальної ситуації, вони вказують на відмінності у рівні зможності, зумовлені займаною посадою або розміром утримання.

Ключові слова: заповіти, унійне духовенство, Перемишльська єпархія, ментальність, релігійність, родина, соціальні контакти, майно

William Lecyk

Eighteenth-Century Wills of the Clergy of the Uniate Diocese of Przemyśl

Wills of the Uniate parish clergy belong to the group of sources that are rarely used in research on the Uniate Church and early modern society in the Polish lands, mainly due to their limited accessibility and the small number of published editions. The aim of this article is to analyse eleven testaments of priests from the Przemyśl eparchy dating to the eighteenth century, ten of which are preserved in the State Archive in Przemyśl, while one was published in print in 1879. The analysis is based on the structure of the testaments and discusses successive research issues. First, the circumstances in which the acts of last will were drawn up and the profiles of the testators are presented. It is shown that the documents were most often created due to illness or advanced age, and that information about the clergy themselves was usually limited to basic personal data. The purposes and motivations for drawing up testaments and their dependence on the life situation of the testators are also discussed. Next, the attitudes of the clergy towards God, death, and religion are examined through an analysis of devotional invocations and topoi present in testamentary arengas. Attention is paid to their variants and modifications, and it is demonstrated that funeral arrangements were of secondary importance, while provisions concerning religious services and donations to churches appeared more frequently. The study also analyses references to immediate family members and relatives, the motivations behind bequests made to them, and personal statements reflecting family relations. It is noted that in the absence of references to wives and children, the main purpose of the bequests was religious legacies. The analysis of the testaments also makes it possible to present clergy and representatives of other social estates appearing as executors, creditors, debtors, or witnesses. The final part is devoted to the material wealth of the testators, which consisted mainly of movable property, less frequently buildings, and only exceptionally land. Although the testaments do not present a complete financial and material situation, they indicate differences in levels of wealth resulting from the office held or the size of the benefice.

Keywords: wills, Uniate clergy, Przemyśl eparchy, mentality, religiosity, family, social contacts, property

Wprowadzenie

Parafialne duchowieństwo obrządku unickiego doczekało się już wielu przyczynków i kilku monografi naukowych zarówno w polskiej jak i ukraińskiej historiografii. Historycy badali tę grupę społeczno-zawodową w ramach zagadnień takich jak rola i znaczenie w życiu Kościoła, pozycja prawna i społeczno-gospodarcza, życie codzienne a częściowo życie rodzinne. Korzystano przy tym głównie ze źródeł proveniencji cerkiewnej: różnego rodzaju spisów i katalogów duchownych, wizytacji parafii i opisów cerkwi, prezent na beneficja, akt konsystorskich, dokumentacji sądów cerkiewnych, czy rozporządzeń władz kościelnych i biskupów (na przykład: Bobryk, 2005; Smutok, Lyseyko, 2023; Staniszewski, 2009; Лісейчыкаў, 2015; Циквас, 2016; Чупа, 2018). Najrzadziej jednak pojawiającymi się materiałami w badaniach nad unickim duchowieństwem parafialnym są dokumenty osobiste, do których zaliczają się testamenty.

Wartość i znaczenie tego typu źródeł były już wielokrotnie podnoszone w literaturze przedmiotu. Akty ostatniej woli, ze względu na swój charakter i treść, pozwalają na wszechstronne badania wielu dziedzin funkcjonowania dawnego społeczeństwa

związanych z kulturą prawną i materialną, praktykami religijnymi, postawami (indywidualnymi i zbiorowymi) wobec Boga, ludzi i rzeczy czy też aspektami życia gospodarczego, rodzinnego lub codziennego (Manikowska, 2020, s. 19, 27–28; Popiołek, 2009, s. 6–10; Wiszowata, 2009, s. 27–28, 30–32). Zbigniew Anusik i Małgorzata Karkocha podkreślili ostatnio znaczenie i wartość staropolskich aktów ostatniej woli w badaniach biograficznych (Anusik, Karkocha, 2025, s. 39, 55). Największą popularnością jak dotąd cieszyły się testamenty przedstawicieli szlachty i mieszczaństwa, w mniejszym stopniu zaś chłopów oraz duchowieństwa. W przypadku tej ostatniej grupy znajdują się również akty ostatniej woli przedstawicieli Cerkwi prawosławnej i unickiej, wydawane najczęściej jednak jako edycje pojedynczych dokumentów (Lecyk, 2023; Zielecka, 2010; Wereda, 2010; Дух, 2022; Замостяник, 2018; Кривошея, 2008; Тимошенко, 2005; Тимошенко, 2008). Wpływ na to ma nie tylko stan zachowania bazy źródłowej, lecz także jej ogromne rozproszenie. W przypadku księży tego obrządku testamenty mogły być oblatowane, w zależności od miejsca pobytu, pochodzenia społecznego lub indywidualnych preferencji, w aktach grodzkich, konsystorskich czy wójtowsko-lawnicznych.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie 11 testamentów sporządzonych przez unickich księży z terenu eparchii przemyskiej w XVIII wieku. Z pewnością nie są to jedyne zachowane tego typu dokumenty jednak ich wybór był warunkowany dotychczasowym wynikiem kwerend, prowadzonych w ramach pracy doktorskiej. Niemal wszystkie z nich to rękopiśmienne kopie zgromadzone w zasobach Archiwum Państwowego w Przemyślu. Jedyne testament ks. Aleksego Miejskiego z Milika, został wydany drukiem przez redaktorów Szematyzmu eparchii przemyskiej z 1879 r. Dokumenty zostały sporządzone w języku polskim z bardzo małą liczbą słów i zwrotów zapisanych w językach łacińskim lub ruskim. Charakterystyczny jest fakt, że testamenty pozbawione są początkowych formuł urzędowych, pozwalających określić, gdzie były oblatowane oryginały. Wykaz aktów ostatniej woli wraz z miejscem i datą ich sporządzenia, a także nazwiskami i funkcjami sprawowanymi przez testatorów, zawiera Aneks 1.

Analizę przeprowadzono w oparciu o strukturę testamentu nowożytnego oraz zagadnienia badawcze stawiane w literaturze przedmiotu. Najpierw scharakteryzowano postacie testatorów i okoliczności sporządzenia ostatniej woli, następnie treści dotyczące postaw wobec spraw ostatecznych a także problem relacji rodzinnych, kontaktów społecznych i spraw majątkowych.

Testatorzy i okoliczności sporządzenia aktu ostatniej woli

Ze względu na prawny charakter testamentu, dużą rolę odgrywały w nim formuły początkowe, w szczególności intytulacja, narracja i promulgacja, w których testatorzy przedstawiali swoją osobę, a także powody sporządzenia dokumentu. Elementy te mogły ograniczać się do schematycznych zwrotów lub też stanowić rozbudowany opis sporządzającego i okoliczności powstania testamentu (Popiołek, 2009, s. 21, 31). W analizowanym materiale duchowni podawali w intytulacji najczęściej jedynie swoje imię, nazwisko i sprawowaną funkcję, choć mogły być one uzupełnione o dodatkowe treści. W testamentach księży Michała Skobielskiego i Stefana Paszkiewicza znalazły się również

wzmianki świadczące o ich kapłańskim pochodzeniu¹. W przypadku trzech dokumentów intytulacja nie występowała, a testatorzy podawali informacje na swój temat w podpisie pod aktem (APP-3, s. 13–14; APP-5, s. 169; APP-6, s. 337, 340). Szczególna pod tym względem jest jednak intytulacja ks. Piotra Aleksiejewicza (Alixiewicza) (Zielecka-Mikołajczyk, 2021, s. 467), który przedstawił kolejne etapy swojej kapłańskiej kariery, od święceń kapłańskich, przez otrzymanie prezenty na parochię w Makuniowie, po mianowanie na urząd dziekana sądowo-wiszeńskiego².

Testatorzy zazwyczaj zwięźle wskazywali na bezpośredni powód spisania aktu ostatniej woli, którym była choroba lub podeszły wiek i wynikająca z niego “słabość ciała”. Inne powody wskazało jedynie dwóch duchownych. Ksiądz Bazyli Kropiwnicki uczynił testament “jeszcze zdrowym będąc na ciele i umyśle moim” (APP-6, s. 337). Był to również wyraz przezorności duchownego, który, jak wiadomo z innego źródła, w chwili sporządzania testamentu miał ok. 63 lat i liczył się z możliwością pogorszenia stanu zdrowia w przyszłości (APP-2, s. 42). Wzmiankę tę można odczytać również jako ślad barokowej *ars bene moriendi*, która zalecała przygotowywanie się do śmierci również w chwilach, gdy ta jeszcze nie groziła (Zielecka-Mikołajczyk, 2012, s. 74). Podobnie uczynił ks. Daniel Bonikowski, który choć podkreślał podeszły wiek i zmęczenie pracą, nie był umierający, ale obawiał się nagłej śmierci lub utraty zdolności poznawczych (APP-3, s. 45).

Analizując powody testowania w kontekście okoliczności sporządzenia testamentu nie należy zapominać także o celach tej czynności, które przyświecały testatorom. Oczywiście, zależało im przede wszystkim na uporządkowaniu spraw doczesnych i zadbaniu o swoją duszę poprzez zapisy religijne i charytatywne. Niemniej, w zależności od aktualnej sytuacji osobistej, rodzinnej czy stanu zdrowia testatora, akty ostatniej woli niosły ze sobą konkretne motywacje, uchwytne dopiero po zbadaniu ich całości. Dla duchownych, którzy założyli rodziny, testament służyć miał przede wszystkim rozporządzeniu swoim majątkiem między najbliższą rodziną, z przeznaczeniem jego części na cele religijne (APP-1, s. 252–253; APP-3, s. 13–14; СХИМАТИСМЪ..., 1879, s. 482–483). Wyjątek od tego modelu stanowią w analizowanym zbiorze dwa testamenty, wspomnianego ks. Skobielskiego oraz ks. Teodora Łanikiewicza. Pierwszy z nich został poświęcony niemal w całości problemowi zabezpieczenia przyszłości żony oraz dwójki dzieci. Z kolei testament ks. Łanikiewicza był w istocie zapisem dożywocia, dokonany na rzecz bratanka (LNNBU, s. 93). Większy akcent na kwestie związane z pobożnością widać w testamentach tych księży, którzy nie wymienili w nich współmałżonki czy dzieci. Z samej treści dokumentu nie można jednoznacznie stwierdzić, czy byli oni wdowcami, których dorosłe dzieci zostały wcześniej wyposażone, bezdzietnymi czy też celibatariuszami jak ks. Bazyli Kotowicz, wikariusz przy

¹ “Ja Michał Skobielski współparoch z rodzicem moim ukochanem wsi Pielni” (APP-4, s. 13); “bo jestem zasz[czyco]ny Cerkwie Świętej kapłanem z dziada i ojca kapłańskiego rodzaju” (APP-3, s. 19; Zielecka-Mikołajczyk, 2021, s. 501).

² “Ja, z łaski Boskiej i dobroczynności śp. JWiel. Atanazego Szeptyckiego, metropolity całej Rusi konsekrowany, od JWiel. śp. Hieronima Ustrzyckiego biskupa przemyskiego S. S. instalowany paroch makuniowski, za prezentacją JW Rzewuskiej hetmanowej koronnej, z łaski zaś szczęśliwie nam panującego J. Wielmożnego Atanazego na Szeptycach Szeptyckiego biskupa przemyskiego, sanockiego i samborskiego, miłościwego Archi-Pasterza i Pana mojego najlaskawszego kreowany wiszeńs[kim] dziekan[em] X. Piotr Alixiewicz” (APP-3, s. 37).

cerkwi miejskiej w Jarosławiu (APP-3, s. 19–21, 23–24, 37–38, 45; APP-6, s. 337–340; Prach, 1996, s. 29–32, 125). Głównym celem sporządzenia testamentu, stawianym przez tę grupę księży, była troska o zbawienie duszy i organizację uroczystości pogrzebowych. Przykładem może być tu przywoływany wcześniej testament ks. Kropiwnickiego, który z pieniędzy pozostających u dłużników uczynił szereg zapisów dla kilku cerkwi i klasztoru Ławrowskiego (APP-6, s. 337–340).

Stosunek do Boga, śmierci i religii

Jednym z pierwszych elementów testamentu, w którym pojawiały się odniesienia do religijności były inwokacje dewocyjne. Ich obecność nadawała dokumentowi charakteru zarówno modlitwy jak i testamentu duchowego (Płonka, 2025, s. 231; Popiołek, 2009, s. 34). Najczęściej testujący decydowali się na zastosowanie zwięzłej i prostej formuły: “W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego Amen”³ (APP-1, s. 252; APP-3, s. 13, 19, 45; APP-5, s. 169). Zdarzały się jednak przypadki użycia innych zwrotów, które świadczyły o indywidualnej intencji testatorów do zmanifestowania swojego stosunku do Stwórcy. Ks. Aleksy Miejski, chciał oddać cześć Bogu, wyrazić mu swoją wdzięczność i szacunek: “Niech będzie imię Pańskie błogosławione odtąd aż na wieki” (Схиматіємъ..., 1879, s. 482). Natomiast ks. Kropiwnicki podkreślał utożsamianie się z wyznawanymi prawdami wiary, akcentując przy tym Boskie wezwanie do kapłaństwa: “W imię Boga Ojca, który stworzył Boga Syna, który mnie odkupił, Boga Ducha Św., który mnie poświęcił Amen” (APP-6, s. 337)⁴. Trzy z analizowanych aktów ostatecznej woli pozbawione były inwokacji, co sugeruje, że testatorzy mogli traktować testament bardziej jako akt prawny (APP-3, s. 23–24, 35; LNNBU, s. 93). Nie wykluczone, że o braku tego elementu zadecydowały też inne czynniki⁵.

Informacje o stosunku testatorów wobec spraw ostatecznych znajdują się przede wszystkim w arendzie. Był to element, w którym spisujący niejako oswajali się ze śmiercią, podejmując rozważania nad marnością życia, nieuchronnością śmierci czy też problemem zbawienia (Płonka, 2025, 239–240, przyp. 98; Popiołek, 2009, s. 36–37). W analizowanym zbiorze treść areng jest zazwyczaj ograniczona i przeplata się z innymi elementami protokołu początkowego, intytucją, narracją czy promulgacją. Najczęściej spotykanymi motywami są odniesienia do dualistycznej natury ludzkiej, świadomości przemijania i pogodzenia się z własnym losem. Toposy te obecne były np. w testamencie ks. Paszkiewicza, który dodatkowo akcentował pogardę wobec ciała, dwukrotnie określając je mianem “grzesznego” (APP-3, s. 19). Duchowni podkreślali też poddanie się “woli Boskiej” z przyczyny, której dotknęła ich “śmiertelna choroba”, ale i która kierowała ich życiem. Ks. Łanikiewicz wyrażając wspólną wolę swoją i małżonki, na początku dokumentu stwierdzał: “Ponieważ, z woli P. Boga spędziliśmy lata nasze bezpotomni będąc i wprowadziliśmy się w głęboką starość, w której, dopóki Bóg Najwyższy żyć wskaże” (LNNBU, s. 93). Mniej popularnym w

³ Nieco inny wariant tego wezwania znalazł się w testamencie ks. Aleksiejewicza: “W imię Trójcy Przenajświętszej, Ojca, Syna i Ducha Świętego Amen” (APP-3, s. 37).

⁴ Rozumienie kapłańskiego powołania jako daru od Stwórcy zaznaczył również ks. Aleksiejewicz (APP-3, s. 37).

⁵ W przypadku testamentu ks. Kotowicza brak inwokacji dewocyjnej wynikał ze stanu zachowania się dokumentu (APP-3, s. 23).

analizowanym zbiorze motywem było wyrażenie niepokoju związanego ze śmiercią i troską o własne zbawienie, czego wyrazem było wezwanie Matki Boskiej i świętych o co prosili ks. Andrzej Biliński Mieleszewicz i ks. Kotowicz (APP-1, s. 252; APP-3, s. 23). Toposem, który wystąpił jedynie raz była personifikacja śmierci, której “niespodziewanego napadu” obawiał się ks. Bonikowski (APP-3, s. 45).

W analizowanych testamentach mniej miejsca duchowni poświęcali dyspozycjom pogrzebowym, pozostawiając sprawę jego organizacji spadkobiercom lub egzekutorom. Testatorzy częściej określali, mniej lub bardziej konkretnie, środki które na ten cel wydzielili z majątku. Mogła być to gotówka lub konkretna część inwentarza żywego, zboża czy innych ruchomości, które należało na ten cel spieniężyć (APP-3, s. 20, 23, 37–38, 45; APP-6, s. 339; LNNBU, s. 93). Jedynie w dwóch przypadkach testatorzy wskazali na miejsce pochówku, którym miała być miejscowa cerkiew lub jej najbliższe otoczenie (APP-1, s. 252; APP-3, s. 19). Należy jednak sądzić, że z uwagi na sprawowaną funkcję i miejsce spisania testamentu, pozostali duchowni również chowani byli przy świątyniach parafialnych. Testatorzy nie przekazywali dokładnych zaleceń dotyczących organizacji samego pogrzebu, a niektóre zapisy o tym w ogóle nie wspominały⁶. Mogło to wynikać z jednej strony z możliwości finansowych lub też testatorzy liczyli na to, że żyjący zorganizują pochówek zgodny z ich pozycją społeczną, co wyrażał np. ks. Paszkiewicz: “z porządkiem ciała chrześcijańskiego [i] kapłańskiego” (APP-3, s. 19). Niemniej, z kilku dokumentów wynika, że duchowni przewidywali obecność podczas ostatniej drogi innych księży-braci, wyodrębniali środki na organizację stypy czy jałmużny dla ubogich. Zapisy mogły mieć charakter niesprecyzowany jak w przypadku ks. Miejskiego, który nakazywał swoim synom wymłócenie zboża, z którego 2/3 miało zostać przeznaczone na “kapłanów, obiady i ubogę” (Схиматисмъ..., 1879, s. 482). Bardziej szczegółowo środki rozdysponował ks. Aleksiejewicz, który ofiarował kapłanom biorącym udział w pogrzebie po 7 złotych polskich, z których cztery miały być “za fatygę” a trzy za Mszę Świętą. Chciał również, aby po uroczystościach odbył się poczęstunek “dla kapłanów i ubogich mających być na pogrzebie”, na który przeznaczał 120 złp. (APP-3, s. 37).

Na podstawie analizowanych testamentów nie można jednak stwierdzić, w jakiej odzieży, prywatnej czy też szatach liturgicznych, duchowni byli grzebani. Ks. Nehrebecki wspominał, aby ubrać jego ciało w jedną z siedmiu, posiadanych przez siebie “lnianych, dobrych” koszul (APP-3, s. 13). Z kolei z mocno zniszczonego testamentu ks. Kotowicza, wynika, że kwotę uzyskaną ze sprzedaży części odzieży, przeznaczył on na “sprawienie aparatu do cerkwi tutejszej” (APP-3, s. 24). Może oznaczać to, że duchowny wiedział, że będzie pochowany w szatach liturgicznych, dlatego też zobowiązał się do przeznaczenia środków na ich odkupienie (Przypadki takiego postępowania znane są z późniejszych, XIX-wiecznych testamentów greckokatolickich duchownych (Lecyk, 2023, s. 86)).

Dużą wartość badawczą mają zapisy na cele religijne, określane często w literaturze mianem pobożnych legatów. Mogą być one przydatne nie tylko do badań nad szeroko rozumianą pobożnością, lecz także zakresem i zasięgiem kontaktów społecznych (Główka, 2011, s. 411–412; Karpiński, 1989, s. 206–208; Sumowski, 2020, s. 315–316; Zielińska,

⁶ Do tych ostatnich należą testamenty ks. Skobielskiego i Grzegorza Moisiejewicza (APP-4, s. 13–14; APP-5, s. 169).

I. ІСТОРИЯ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ

1986, s. 45). W analizowanym zbiorze znalazły się 22 zapisy na rzecz instytucji cerkiewnych oraz 6, w których testatorzy określili jedynie ogólnie cel donacji na nabożeństwa “za duszę” lub “na obliży”. Wśród legatów dominują te przeznaczone na cerkiew parafialną, w której posługę pełnił duchowny-testator. Czterech z nich postanowiło zapisać określone sumy również na inne instytucje. Ks. Miejski oprócz świątyni parafialnej zapisał “tyńfów dwadzieścia” na szpital (przytułek) w Miliku, a ks. Biliński Mieleszewicz na monaster⁷ bazylikański leżący na terenie jego parafii (APP-1, s. 253; СХИМАТИСМЪ..., 1879, s. 482). Bardzo niejasny pozostaje zapis ks. Paszkiewicza, który swoją donację warunkował “wołą” biskupa, a jej celem miały być bliżej nieokreślone “zakony” lub trzy świątynie: parafialna w Prusieku oraz cerkwie w Sanoku i Dąbrówce (APP-3, s. 19)⁸. Najbogatszym pod względem liczby zapisów jak i sum przeznaczonych na instytucje kościelne jest testament ks. Kropiwnickiego. Strukturę, wielkość, uzasadnienie i cel tych legatów obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Struktura zapisów pobożnych w testamencie ks. Bazylego Kropiwnickiego, dziekana starsamborskiego, parocha w Łastówkach

Nr	Instytucja/cel	Wielkość datku	Uzasadnienie
1.	Klasztor (monaster) ławrowski	1 000 złp.	“corocznie, podług konstytucji, oblig Mszy Świętych, co rocznie odprawiać mają za duszę moją i antecesorów moich”
2.	Katedra samborska	1 000 złp.	
3.	Cerkiew parafialna w Łastówkach	300 złp.	“od której summy po mnie będący sukcesor, prowizye brać ma, i oblig odprawiać, tak za mnie jako i za antecesorów moich”
4.	Cerkiew w Jasienicy Masiowej	200 złp.	“ażeby co by było najpotrzebniejszego sprawić do tejże Cerkwi Ś. za tę summę”
5.	Cerkiew w Brzechowicach (Bruchowicach) dek. Drohobycz	100 złp.	“pomienionych cerkwi parochowie co by było najpotrzebniejszego do cerkwi odebrawszy sprawić mają”
6.	Cerkiew w Bystrzycy	100 złp.	
7.	Cerkiew w Świdniku	100 złp.	
8.	Cerkiew parafialna w Łastówkach	300 złp.	“na sprawienie kielicha srebrnego pozłacanego”

Źródło: APP-6, s. 339; Kołbuk, 1998, s. 240–271; Zielecka-Mikołajczyk, 2021, s. 471, 602.

⁷ Od 1745 r. monaster został połączony i podporządkowany zgromadzeniu w Liszni (Lorens, 2014, s. 40).

⁸ Testament duchownego jest chaotyczny w układzie i zawiera dużo luk treściowych. Bardzo możliwe, że na jego kształt wpłynął fakt, że schorowany duchowny sam sporządzał dokument o czym świadczy brak innych świadków poza przedstawicielami miejscowej gromady. Dąbrówka, dzisiaj dzielnica Sanoka.

Rodziny i krewni kapłanów

W analizowanym zbiorze wzmianki o małżonkach duchownych pojawiły się tylko w trzech dokumentach i odnosiły się do sytuacji, w których żony testatora jeszcze żyły. Wynika z tego, że wdowcy nie czuli potrzeby wspomnienia o zmarłych małżonkach, skupiając się przede wszystkim na uregulowaniu stosunków między żyjącymi spadkobiercami. Niemniej, ze względu na charakter i cel spisywania testamentu znajdują się tam przede wszystkim zapisy dotyczące zabezpieczenia materialnego bytu przyszłej wdowy. Ks. Grzegorz Moisiejewicz jako jedyny z tej grupy wymienił imię swojej żony – Marii, lecz nie dokonał szczegółowego zapisu deklarując jedynie, że majątek ma przysiąc jej i trzem synom (APP-5, s. 169). O wiele obszerniejszym pod tym względem był testament ks. Skobielskiego. Duchowny, na początku prosił swojego ojca, z którym dzielił parochię, a także miejscowego dziekana o opiekę nad “najukochańszą małżonką moją i ze dwojema sierotami”. Prośba ta miała szczególnie wymiar w kontekście sytuacji materialnej rodziny. Testator wspomniął o “napaści”, dokonanej przez niejakiego Antoniego Hudenickiego oraz toczących się w związku z tym procesach. Dlatego też zapisał on żonie jedynie, wystawione przez siebie “stajnie i komorę” oraz polecił jej, w miarę możliwości, spłacić jeden z długów. Prosił również wspomnianych “opiekunów” o umożliwienie pozostania wdowy “na tejże części [beneficjum – przyp. W. L], której zażywałem” (APP-4, s. 13–14). Szczególnym rodzajem testamentu jest dokument sporządzony przez ks. Łanikiewicza. Wyrażał on wspólną wolę jego oraz niewymienionej z imienia żony⁹, którzy jako bezdzietni, uczynili swoim dziedzicem bratanka Jana Łanikowskiego. Małżeństwo zapisało mu większą część swojego majątku, do którego należały budynki, narzędzia i przedmioty gospodarcze, stawiając mu jednak warunek: “ażeby był podporą starości naszej, miał o nas pieczołowitość, czyniąc nam, z własnej naszej krwawej pracy wygody potrzebne, doglądając w chorobie i słabości, dochowywał do śmierci i nas nie odstępował, i wiernie dozierał” (LNNBU, s. 93). Testament pełnił więc tu także rolę swego rodzaju zapisu dożywocia, z tą różnicą, że Jan miał stać się prawnym właścicielem dopiero po śmierci spadkodawców¹⁰.

We wspomnianym zbiorze znajduje się również kilka testamentów, w których duchowni wspominali o swoich dzieciach. Szczegółowość informacji biograficznych, wielkość i rodzaj zapisów majątkowych czy też sformułowania świadczące o stosunku do nich, zależały od sytuacji materialnej i osobistej testatora. Wspomniany wcześniej ks. Skobielski z uwagi na problemy finansowe, nie przekazał swoim dzieciom żadnych przedmiotów czy sum pieniężnych. Opiekę nad nimi powierzył wdowie i wyznaczonym opiekunom. Ponadto zobowiązał tego z braci, który jako paroch przejmie dziedzictwo po ich ojcu, do spłaty rodzeństwa zaznaczając, że w razie wygranej w sporze z Hudenckim potomkowie mają prawo dochodzić od następcy zwrotu kosztów procesowych (APP-4, s. 13–14). W pozostałych aktach ostatniej woli celem testatorów było rozdysponowanie reszty swoich dóbr, które nie weszły w skład uposażenia dorosłych dzieci lub zapobieżenie kłótniom i sporom na tle majątkowym. Spośród tych dokumentów szczególnie cenną wartość mają dwa

⁹ Z pozostawionego inwentarza pośmiertnego żony ks. Łanikiewicza wiadomo, że nosiła imię Marianna (APP-4, s. 39–40).

¹⁰ “dopóki oboje nie pomrzemy rządzić się nie ma i aż po śmierci nas obojga wolny będzie do possessyi tychże budynków i rzeczy jemu zapisanych i naznaczonych” (LNNBU, s. 93).

testamenty, które zawierają najszerszy katalog informacji poświęcony potomstwu. Z dokumentu ostatniej woli ks. Jana Nehrebeckiego wynika, że miał on czwórkę dzieci, z których troje posiadało już swoje rodziny, oraz czwórkę wnucząt. Duchowny rozdysponował między nich większą część swojej pasieki, ubrania oraz pościel. Przedmiotem spadku było również zboże, a także dochody z dziesięciny i proskurnego, którymi podzielili się Hrehory, Jacenty i najmłodsza Aleksandra. Głównym celem testamentu było zapobieżenie konfliktowi o ojcowską schedę między braćmi. Widać przy tym wyraźną faworyzację młodszego syna, który niedawno się ożenił, pozostając na gospodarstwie ojca. Duchowny nie tylko podkreślał, które z budynków stanowią jego własność, lecz także oddawał w jego ręce ogród “kupiony przez dziada nieboszczyka” a także “Prawa i wszelkie dokumenta rodziców moich służące popostwu” (APP-3, s. 13–14). Być może ks. Nehrebecki widział w Jacentym nie tylko dziedzica gospodarstwa, lecz także funkcji parocha? Nawet jeśli tak, to rywalizację o zarząd nad parafią wygrał Hrehory, który po śmierci ojca otrzymał prezentę na beneficjum i został wyświęcony na księdza (APP-7, s. 58; ZNiO, p. 263–264). Problemy, zarówno dziedziczenia jak i konfliktu, o wiele wyraźniej wybrzmiewały w testamencie ks. Aleksego Miejskiego, który wydziedziczał najstarszego syna ks. Jana, parocha w Wierchomli Wielkiej (ЦДІАЛУ, k. 154r.). Powodem tej decyzji było związanie się syna z Jakubem Cichańskim, sołtysem milickim, który eskalując spór o grunt cerkiewny dokonał kradzieży, napadu a także pobicia ks. Aleksego. Motywując swoją decyzję duchowny przedstawił również krótką biografię syna, w której znalazły się informacje na temat jego ścieżki edukacyjnej oraz ślubu. Głównym spadkobiercą ustanowił młodszego syna Konstantego, ponieważ ten pomagał i wspierał go w “turbacjach i kłótniach”. Zapisał mu gospodarstwo i poprosił władzę przemyskiego o wyświęcenie go na parocha Milika, co rzeczywiście nastąpiło rok po spisaniu testamentu¹¹. Ks. Miejski wspominał również o trzecim synu Stefanie, lecz jedynie w kontekście podziału zboża między nim a Konstantym.

Dalsza rodzina i powinowaci pojawili się w ośmiu przebadanych testamentach, jednak tylko w sześciu byli oni adresatami zapisów majątkowych. Ich rodzaj i wielkość zależała od kilku czynników, które nie zawsze można precyzyjnie określić. W przypadku posiadania bliższej rodziny zapisy na rzecz pozostałych krewnych miały raczej wymiar symboliczny. Widać to w przypadku wspomnianego ks. Nehrebeckiego, który czwórcie swoich wnucząt zapisał po jednym pniu pszczoł, dodatkowo “Magdusi i Tacjannie pierzynę i zagłówek dwa”, a kołdrę swojej synowej (APP-3, s. 13). W przypadku braku bliższej rodziny krewni mogli stać się głównymi spadkobiercami majątku testatorów. Sytuacja taka miała miejsce u wspomnianych wcześniej Łanikiewiczów oraz ks. Bonikowskiego, który dziedzicami uczynił brata ks. Eliasza, parocha w Karlikowie oraz bratanka ks. Michała, parocha w Wielopolu (APP-3, s. 45). Inaczej niż w testamencie z Boniowic, duchowny zobowiązał obdarowanych do organizacji pogrzebu i troski o jego duszę¹². Zapisy wyłącznie na rzecz dalszych krewnych pojawiły się w trzech innych zapisach, jednak z ich treści nie

¹¹ Testament ks. Aleksego Miejskiego został spisany 10 VI 1760 r. (st. stylu), a Konstanty przyjął święcenia kapłańskie 24 VI 1761 r. (st. stylu) (APP-7, s. 66; Схиматієм..., 1879, s. 482).

¹² Małżeństwo Łanikiewiczów wydzieliło ze swojego majątku część przeznaczoną na pogrzeb i nabożeństwa w ich intencji. Na wykonawcę tych poleceń został jednak wyznaczony ks. Jan Podhajecki z Hruszatyc (LNNBU, s. 93).

sposób ustalić, czy testatorzy mieli własne rodziny i dochowali się potomstwa. Mogli nie wspominać o dorosłych i wyposażonych dzieciach, lub też rozporządzenie majątkiem mogło nastąpić wcześniej, a sam dokument miał być wyrazem pobożności i troski o zbawienie duszy (Zielecka-Mikołajczyk, 2012, s. 221; Popiołek, 2009, s. 66). Dwa ostatnie czynniki widoczne są w testamencie ks. Paszkiewicza, który większą jego część poświęcił zapisom na cele religijne a dopiero pod koniec dodawał, że: “budynki wszystkie jakom zapisał bratu Teodorowi tak i teraz zapisuję (...) i wszystkie sprzęty, brony, sąsieki wpoł, a połowę Xiędzu Andrzejowi” (APP-3, s. 20–21). Przewagę spraw “wiecznych” nad “doczesnymi” widać również u ks. Kropiwnickiego. Duchowny dokładnie wyliczał sumy należnych mu wierzytelności, z których niespełna 1/3 przekazał swoim krewnym. Największym przywiązaniem duchowny darzył siostrzeńca Jana Jaworskiego, któremu zapisał 1166 złp. 20 gr i powierzył współorganizację pogrzebu, zaś szwagrowi ks. Bazylemu Naszczycowi i “siostrzeńcom Hubickim” dał po 100 złp. (APP-6, s. 339–340) Natomiast ks. Aleksiejewicz, nie mając bliższej rodziny zapisał gospodarstwo i część ruchomości przysłemu parochowi Damianowi Czajkowskiemu a bratanicom i bratankowi po jednym pniu pszczelim. Dodatkowo, w ramach podziękowania za pomoc bratanek Teodor otrzymał 30 złp. (APP-3, s. 37–38).

Kontakty społeczne

W testamentach duchowieństwa, oprócz najbliższego kręgu rodzinnego i instytucji religijnych, pojawiają się informacje na temat innych osób i miejsc, z którymi testatorzy byli związani różnego rodzaju więzami lub zależnościami. Grupą, która w analizowanych dokumentach pojawia się najczęściej, są przedstawiciele unickiego stanu duchownego. Testatorzy powierzali im funkcje opiekunów i egzekutorów ostatniej woli lub też pełnili rolę świadków obecnych przy sporządzaniu dokumentu. Byli to najczęściej parochowie z najbliższej okolicy, chociaż zdarzały się przypadki duchownych pochodzących z nieco odleglejszych miejscowości jak ks. Theofy (Teodor), paroch Leśniowic w dek. gródeckim, który, aby być świadkiem ostatniej woli ks. Bilińskiego Mieleaszewicza, musiał przebyć trasę ok. 50 km. (APP-1, s. 340) Kilku testatorów dokonało zapisów na rzecz namiestników (dziekanów) lub powierzyło im funkcję wykonawców ostatniej woli, których autorytet i powaga urzędu miały być dodatkową gwarancją realizacji ostatniej woli¹³. Respektem księży cieszyła się także osoba biskupa przemyskiego, która pojawiła się w treści sześciu aktów ostatniej woli. Wyrażało się to, w dwóch przypadkach, poprzez zapisy na rzecz władzyki, a w pozostałych uzależnieniem wykonania niektórych dyspozycji od woli zwierzchnika (APP-3, s. 13–14, 19–21, 23, 24, 37–38; LNNBU, s. 93; Схиматисмъ..., 1879, s. 482–483). W tym ostatnim kontekście szczególnie jest prośba ks. Miejskiego skierowana do władzyki: “Co wszystko podaje do aprobacji i łaskawego rozsądku Jaśnie W. Im. Archipasterza Pana Nam Miłościwego i Dobr. prosząc ja ubogi kapłan na moje ubogie sieroty, którem ja zestawil do possessyi” (Схиматисмъ..., 1879, s. 483). Zdanie to można interpretować na dwa sposoby. Umierający duchowny, zdając sobie sprawę z tego, że w świetle prawa nie może dysponować beneficjum cerkiewnym na rzecz młodszego syna, chciał podkreślić, że wykonanie tego

¹³ Jak wykazały najnowsze badania Wioletty Zieleckiej-Mikołajczyk dziekani byli także odpowiedzialni za przeprowadzanie działów majątkowych i spadkowych między członkami rodzin księży (Zielecka-Mikołajczyk, 2022, s. 239).

zapisu залеżeć będzie od decyzji zwierzchnika. Należy przy tym zauważyć, że przywołane w dokumencie słowo „aprobacja”, może odnosić się do czynności zatwierdzenia testamentu przez biskupa, która w przypadku księży rzymskokatolickich była warunkiem koniecznym do nabrania przez niego mocy prawnej (Główka, 2004, s. 42). Trudno jednak stwierdzić, z uwagi na charakter analizowanego materiału źródłowego jak i niewystarczający stan badań, czy regulacja ta dotyczyła również testamentów księży unickich*.

W aktach ostatniej woli pojawiają się również przedstawiciele innych stanów czy grup społecznych. W roli świadków, obok księży, występowali również chłopci z miejscowych gromad, którzy w nagłych wypadkach mogli być nawet jedynymi osobami obecnymi przy sporządzaniu aktu ostatniej woli (APP-3, s. 21). Pojawiali się oni także jako wierzyciele i dłużnicy, indywidualnie lub jako całe gromady. Ks. Paszkiewicz wspominał o pożyczce udzielonej pięciu włościanom z czterech pobliskich miejscowości, natomiast ks. Kropiwnicki o sumach pożyczonych u niego przez gromadę w Łastówkach i Jasienicy Masiowej (APP-3, s. 20–21; APP-6, s. 339).

Najrzadziej w omawianym zbiorze pojawiali się przedstawiciele szlachty, mieszczaństwa oraz Żydzi. Ks. Kotowicz wyrażał podziękowanie dla burmistrza jarosławskiego Eliasza Wapińskiego i jego żony Pelagii, jako fundatorów stypendium mszalnego, z którego mógł się utrzymywać. Informował także o długach jakie zaciągnąć miał u sukiennika, bławatnika i żydowskiego kupca “Icka” (APP-3, s. 23–24; Prach, 1996, s. 29–30). O izraelitach wspominał również ks. Kropiwnicki, który pośród swoich dłużników wymienił trzech arendarzy, pochodzących z Jasienicy Masiowej, Smólnej i Bystrzycy (APP-6, s. 339). Z kolei przedstawiciele drobnej szlachty ruskiej pojawili się w testamencie, również wywodzącego się z tego stanu, ks. Bilińskiego Mieleszewicza¹⁴.

Majątek duchownych

Według prawa majątek, którym rozporządzali duchowni, dzielił się przede wszystkim na nieruchomości oraz ruchomości. Do tych pierwszych zaliczano ziemię oraz budynki mieszkalne i gospodarcze, natomiast do drugich odzież, przedmioty domowe, biżuterie, pieniądze, broń, narzędzia rolnicze i inwentarz żywy (Dąbkowski, 1910, s. 244–245; Groicki, 2022, s. 98; Świta, 2023, s. 22). Tak rozumiany podział nie zawsze był stosowany przez testatorów, co mogło wynikać z umyślnego pomijania prawa lub też kategoryzowania majątku ze względu na jego cechy fizyczne (Zielecka-Mikołajczyk, 2012, s. 218). W omawianym zbiorze testamentów duchowni rzadko jednak zastanawiali się nad tym czy dany element majątku jest ruchomy bądź nie. Ks. Skobielski wyraźnie klasyfikował budynki jako ruchomości i oddzielał je od “sprzętów gospodarskich”, natomiast ks. Aleksiejewicz widział rozdzielnie budynki i “mizerne sprzęty”, przez które rozumiał pieniądze, pnie pszczele, krowy, konie oraz odzież (APP-3, s. 37–38, 44–45).

Dyspozycje dotyczące majątku, jak wskazywała Bożena Popiołek, były najbardziej emocjonalną częścią aktu ostatniej woli. Były one nie tylko formą uwolnienia duszy od

*Uzupełniłem ten fragment o pominięte wcześniej odwołanie do pracy D. Główki. Jego książka została dodana do bibliografii

¹⁴ Byli to: zięć Antoni Uniatycki oraz świadkowie: ks. Łukasz Czajkowski paroch Biliny Małej, Jan Czajkowski Dymkowicz i Jan Biliński Mieleszewicz (APP-1, s. 252–253; Smutok, 2021, passim.).

“ziemskich ciężarów”, lecz także dawały okazję do wyrażenia swoich uczuć względem osób wymienionych w testamencie czy też stosunku do zgromadzonych dóbr i swojej sytuacji materialnej (Popiołek, 2009, s. 104–114). Niektórzy testatorzy opisując swój majątek stosowali określenia takie jak “fortunka”, “pracka”, “chudobka” wspomniane wcześniej “mizerne sprzęty” lub “uboga moja fortunka”. Z jednej strony takie sformułowania mogły być elementem konwencji, wskazującym na marność spraw doczesnych, z drugiej jednak strony mogły odzwierciedlać rzeczywiste problemy finansowe. Ten drugi aspekt widać w omawianych wcześniej testamentach księży Skobielskiego i Miejskiego a także ks. Bonikowskiego, który wskazywał na słabe uposażenie parafii (APP-3, s. 45). Kilku duchownych podkreślało też swoją pracę i trud w gromadzeniu majątku lub prowadzeniu gospodarstwa (APP-3, s. 45; APP-5, s. 169; LNNBU, s. 93). Co ciekawe, w omawianym zbiorze nie pojawia się motyw wyrażenia wdzięczności Bogu lub podkreślenia jego istotnej roli w osiągnięciu dorobku. Swoje podziękowanie, lecz nie wobec Stwórcy, ale fundatorów wyraził ks. Kotowicz (APP-3, s. 23).

Same testamenty nie dostarczają jednak pełnych informacji na temat zamożności duchowieństwa, ponieważ wpływ na rodzaj dyspozycji majątkowych miała sytuacja życiowa jak i okoliczności spisania aktu ostatniej woli (Zielecka-Mikołajczyk, 2012, s. 221). Na przykład, Ks. Moisiejewicz nie widział potrzeby wymieniania swojego mienia z uwagi na opisanie go w osobnym inwentarzu (APP-5, s. 169). Lakoniczność opisów majątkowy wynikać mogła także z nagłego pogorszenia się stanu zdrowia jak w przypadku księży Skobielskiego i Paszkiewicza czy też rozdania majątku wcześniej na co wskazuje testament ks. Bilińskiego Mieleszewicza (APP-1, s. 252–254; APP-3, s. 19–21; APP-4, s. 13–14). W badanym zbiorze znajduje się jednak kilka dokumentów, w których testatorzy uczynili dość precyzyjne dyspozycje co do swojego dobytku. Wynikało to, jak w przypadku ks. Nehrebeckiego, z chęci zapobieżenia konfliktom rodzinnym lub też z troski o własną duszę, na co wskazują zapisy ks. Kotowicza, Aleksiejewicza czy Kropiwnickiego (APP-3, s. 13–14, 23–24, 37–38; APP-6, 338–340).

W badanym zbiorze informacje o przekazywanych nieruchomościach, głównie budynkach, pojawiły się w siedmiu aktach ostatniej woli. W czterech przypadkach testatorzy wspomnieli o nich ogólnie, podając osoby, które miały je odziedziczyć (APP-3, s. 19–21, 37–38, 45; Схиматісмъ..., 1879, s. 482–483). Natomiast w pozostałych pojawiły się dane co do ich rodzaju lub liczby. Oprócz przywoływanego wcześniej zapisu ks. Skobielskiego na rzecz żony, duchowny wspomniął w swoim testamencie o rodzajach budynków należących do ojca (APP-4, s. 13–14). Natomiast małżeństwo Łanikiewiczów dokładnie wymieniło zapisane bratankowi Janowi zabudowania “chałupę, komory, stodołę, oborę, stajnie” (LNNBU, s. 93). Najdokładniejszy obraz gospodarstwa wyłania się jednak z testamentu ks. Nehrebeckiego. Duchowny rozróżnił zabudowania na te, które były aktualnie w jego posiadaniu, przekazane wcześniej synom oraz te wystawione sumptem Jacentego. Zauważyć można, że większość z nich duchowny rozdał już wcześniej, samemu sobie pozostawiając izbę oraz stodołę, które zapisał młodszemu synowi (APP-3, s. 14). Omawiany testament jest również jedynym w którym występuje zapis ziemi, “ogrodu”, pozostającego w rodzinie od dwóch pokoleń (APP-3, s. 13).

Warto odnotować, że w trzech testamentach pojawia się także problem gruntów należących do parochialnego beneficjum. Duchowni jednak nie przekazywali ich w sensie

prawnym swoim następcem, lecz odwoływali się do dziekana lub biskupa, pozostawiając im decyzję co do dalszego ich użytkowania (APP-4, s. 13–14; LNNBU, s. 93; Схиматісмъ..., 1879, s. 482–483). Wpływ na to miało ustawodawstwo przyjęte na synodzie zamojskim w 1720 r., które zabraniało sprzedaży i przekazywania w dziedzictwo majątku kościelnego pod karą ekskomuniki (Nowakowski, 2020, s. 225).

Jeśli chodzi o ruchomości, w omawianych testamentach wspomina się głównie o tych związanych z prowadzeniem gospodarstwa jak wyposażenie i narzędzia rolnicze, zboże czy inwentarz żywy. W przypadku pierwszej kategorii testatorzy nie precyzowali liczby i rodzaju “naczyn gospodarskich”, ale w niektórych testamentach wskazywali, że chodzi głównie o pługi, brony i siasieki. Nie podawali też ilości posiadanego zboża, ale informowali na jaki cel ma zostać ono przeznaczone. Dokładniejszy opis znaleźć można przy zapisach dotyczących inwentarza żywego, gdzie testatorzy podawali zwykle rodzaj i liczbę zwierząt zapisywanych zwierząt. Ciekawym pod tym względem wydaje się testament ks. Paszkiewicza, który na wydatki pogrzebowe i późniejsze nabożeństwa, przeznaczył dwie krowy, które jako tzw. krowy kościelne zostały wydzierżawione jednemu z chłopów z nieodległej wsi Pobiedno (APP-3, s. 20; Półćwiartek, 2000). Rzadkim, bo występującym tylko w dwóch testamentach, przedmiotem zapisów była pasieka. Zarówno ks. Nehrebecki jak i ks. Aleksiejewicz posiadali ponad 20 pni, którymi obdarowali najbliższe dla siebie osoby, członków rodziny oraz duchownych, co można odczytać jako wyraz sympatii względem nich (APP-3, s. 13, 37).

Nieco ponad połowa testatorów z badanej grupy przekazywała pieniądze w gotowiźnie lub w formie długów. Forma i wielkość zapisu zależała od aktualnej sytuacji testatora. Na przykład ks. Nehrebecki legował “na sygnaturkę do cerkwi” 100 tyńfów, a ks. Kropiwnicki rozdysponował pieniądze pozostające na wierzytelnościach o łącznej wartości ponad 5500 złp, co też obrazuje skalę możliwości finansowych dziekana starosamborskiego (APP-3, s. 13; APP-6, s. 338–340).

Najrzadziej testatorzy wspominali o posiadanej odzieży, a jedynie ks. Nehrebecki i Kotowicz wymieniali z liczby lub rodzaju legowane elementy ubioru. Za szczególny, nie tylko w tym względzie, należy uznać testament ostatniego z wymienionych księży, ponieważ jako jedyny zawiera informacje dotyczące wyposażenia domowego, rzeczy osobistych oraz książek. Świadczy to o dużym poziomie zamożności, pozycji społecznej a także wykształceniu, bowiem wśród wspomnianych książek znalazło się 13 tytułów, zarówno w języku starocerkiewnym, jak i polskim czy łacińskim (APP-3, s. 23–24).

Analizowany zbiór testamentów ukazuje duchownych w różnych sytuacjach społecznych, rodzinnych czy ekonomicznych, które wpływały zarówno na przedmiot jak i rozbudowę treści. Zauważyć, można przy tym dużą liczbę odniesień dotyczących postaw testatorów wobec określonych zagadnień, wyrażonych zarówno w sposób bardzo osobisty jak i przebijający się przez schematyczne sformułowania. Niektóre problemy wyłaniające się z analizy tych źródeł były już poruszane w dotychczasowych badaniach jak np. kwestie materialne, dla których testamenty mogą stanowić ilustrację, ale i przyczynek do dalszych, pogłębionych badań. Mała liczba przanalizowanych dokumentów nie pozwala jednak na wysuwanie daleko idących wniosków dotyczących przemian mentalnościowych. Zauważyć

można, że liczba aktów ostatniej woli, których zasadniczą bądź równoważną częścią były postulaty dotyczące ceremonii pogrzebowych lub troska o własną duszę wyrażona pobożnymi legatami, jest nieznacznie tylko wyższa od tych, w których jest ona mniejsza lub całkowicie nieobecna. Poza jednym wyjątkiem, w testamentach z pierwszej grupy nie pojawiają się wzmianki o żonach czy dzieciach. Wynika z tego, że ci duchowni nie mając w chwili sporządzania testamentu zobowiązań wobec bliższej rodziny, traktowali ten dokument bardziej jako akt “duchowy” niż prawny. Niemniej, testamenty księży unickich mogą być przydatne w badaniach nad mentalnością, stosunkami rodzinnymi i kontaktami społecznymi. Wymagają one jednak, w zależności od przyjętych celów, uzupełnienia informacji o inne rodzaje źródeł bądź analizę na większej liczbie dokumentów. Stąd też wynika postulat autora co do dalszych poszukiwań i publikacji testamentów, zarówno księży i ich żon, których analiza przyczyni się do pogłębienia wiedzy na temat stosunków społecznych i kulturowych na wschodnich obszarach dawnej Rzeczypospolitej.

Aneks I.

Testamenty duchowieństwa unickiej (greckokatolickiej) eparchii przemyskiej z XVIII w.

Nr	Imię i nazwisko testatora	Sprawowana funkcja	Data spisania testamentu	Miejsce spisania testamentu	Dekanat
1.	Aleksiejowicz Piotr	Paroch Dziekan	22 VIII 1776	Makuniów	Sądowa Wisznia
2.	Biliński Mieleszewicz Andrzej	Paroch	23 XI 1764	Bilina Wielka	Mokrzany
3.	Bonikowski Daniel	Paroch	8 II 1785	Wysoczany	Olchowiec
4.	Kotowicz Bazyli	Wikariusz	8 III 1766	Jarosław	Jarosław
5.	Kropiwnicki Bazyli	Paroch Dziekan	25 II 1769	Łastówki	Stary Sambor
6.	Miejski Aleksy	Paroch	10 VI 1760	Milik	Muszyna
7.	Moisiewicz Grzegorz	Paroch	27 V 1800	Opaka	Lubaczów
8.	Nehrebecki Jan	Paroch	22 VI 1760	Rudniki	Mościska
9.	Łanikiewicz Teodor	Komparoch	19 XII 1764	Boniowice	Dobromil
10.	Paszkiwicz Stefan	Paroch	22 III 1763	Prusiek	Sanok
11.	Skobielski Michał	Komparoch	1 II 1743	Pielnia	Sanok

Źródło: APP-1, s. 252–254; APP-3, s. 13–14, 19–21, 23–24, 37–38, 45; APP-4, s. 13–14; APP-5, s. 169; LNNBU, s. 93; Схиматісмъ..., 1879, s. 482–483; Kołbuk, 1998, s. 240–271.

1. Anusik, Z., Karkocha, M. (2025). Old Polish Wills as a Source for Biographical Research. A Case Study. *Przegląd Nauk Historycznych*, 24, 1, 39–55. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.01.02>
2. **APP-1**: Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), zespół 142 Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (ABGK), sygn. 5 (Ex protocollo actorum Curiae Episcopalis Premisliensis extractum, 1769–1779).
3. **APP-2**: APP, ABGK, sygn. 80 (Liber continens nomina, cognomina etatem titulas ordinationis collationis et districtum decanatum neoconsecratorum, 1723–1731).
4. **APP-3**: APP, ABGK, sygn. 145 (Testamenta i zapisy duchownych i parafian, 1710–1785).
5. **APP-4**: APP, ABGK, sygn. 146 (Rejestry rzeczy pozostałych po zmarłych duchownych i parafianach, 1711–1786).
6. **APP-5**: APP, ABGK, sygn. 1226 (Evidentia Personalis – Status Cleri, 16 X 1804 – 30 IX 1805).
7. **APP-6**: APP, ABGK, sygn. 22supl. (Protocollon actorum Curiae Episcopalis Rev. Domini Athanosii Szeptycki Premisliensis, Sanocensis et Samboriensis episcopi, 1772–1776).
8. **APP-7**: APP, ABGK, sygn. 79supl. (Liber metrices ad sacros ordines promotorum, 1758–1775).
9. Bobryk, W. (2005). *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku*. Lublin.
10. Dąbkowski, P. (1910). *Prawo prywatne polskie, I*. Lwów.
11. Główka, D. (2004). *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVI–XVIII wieku*. Warszawa.
12. Główka, D. (2011). Legaty pieniężne i rzeczowe na rzecz instytucji kościelnych w testamentach duchownych z diecezji płockiej w XVII wieku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 59, 3–4, 409–413.
13. Groicki, B. (2022). *Tytuły prawa majdeburskiego* (A. Piskorz, W. Barabasz, oprac.; M. Mięka, red.). Kraków.
14. Karpiński, A. (1989). Zapisy pobożne i postawy religijne mieszczanek polskich w świetle testamentów z drugiej połowy XVI i XVII w. *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej* (M. Bogucka, red.). Warszawa, 204–232.
15. Kolbuk, W. (1998). *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*. Lublin.
16. Lecyk, W. (2023). “A najprzód Najwyższemu Stwórcy za wszystkie dobrodziejstwa składam dzięki...” Duchowieństwo eparchii przemyskiej wobec Boga i religii w świetle testamentów 1817–1827. *Galicja. Studia i materiały*, 9, 74–94.
17. Lorens, B. (2014). *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów.
18. **LNNBU**: Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział rękopisów, zespół 141 Zbiór Aleksandra Czołowskiego, dział 1, sygn. 560 (Przywileje, uposażenia, prezenty, specyfikacje budynków i praw, wizytacje wielu cerkwi etc. XVIII w. Lit. A-H).
19. Manikowska, H. (2020). W poszukiwaniu źródła totalnego. Najważniejsze kierunki badań nad testamentami ludności miejskiej w XIII–XVIII w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 68, 1, 19–35. <https://doi.org/10.23858/KHKM68.2020.1.002>
20. Nowakowski, P. (Red.). (2020). *Statuty Synodu Zamojskiego 1720 roku. Nowe tłumaczenie z komentarzami*. Kraków.
21. Płonka, M. (2025). *Testamenty mieszczan bocheńskich (XVI–XVII wiek)*. Kraków.

22. Popiołek, B. (2009). “*Woli mojej ostatniej testament ten...*” *Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII–XVIII wieku*. Kraków.
23. Półciwarteł, J. (2000). Tak zwane “krowy kościelne” – problemem badawczym dziejów wsi. W *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej* (P. Franaszek, red.). Kraków, 295–306.
24. Prach, B. (1996). *Myłoserdia Dweri. Sanktuarium Maryjne w Jarosławiu*. Warszawa.
25. Smutok, I. (2021). *Szlachta ruska ziemi przemyskiej (XIV–XVIII w.). Analiza historyczno-genealogiczna* (K. Rzemieniecki, tłum.). Przemyśl.
26. Smutok, L., Lyseyko, Y. (2023). The Nobility among the clergy of Przemyśl Greek-Catholic Diocese at the end of the 18th – The beginning of the 20th centuries: Quantitative parameters and social adaptation ways. *East European Historical Bulletin*, 27, 30–38. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281549>
27. Staniszewski, P. (2009). Unickie duchowieństwo w dekanacie braclawskim w świetle wizytacji z 1785 roku. *Nasza Przeszłość*, 111, 5–54.
28. Sumowski, M. (2020). Duchowni w testamentach mieszczańskich – mieszczenie w testamentach duchownych. Zapisy ostatniej woli jako źródła do badania powiązań (Prusy, XV-początek XVI wieku). *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 68, 3, 315–334.
29. Świta, A. (2023). Praktyka dziedziczenia majątku przez kobiety w rodzinie chłopskiej na podstawie tekstów testamentów z drugiej połowy XVI i XVII stulecia. *Civitas et Lex*, 40, 4, 21–36.
30. Wereda, D. (2010). Testamenty hierarchów unickich w XVII–XVIII wieku. *Kościół unicki w Rzeczypospolitej* (W. Walczak, red.). Białystok, 221–238.
- Wiszowata, K. (2009). Testamenty jako źródło historyczne. *Białostockie Teki Historyczne*, 7, 25–38.
31. **ZNiO**: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 9540/II (Liber inductarum Praesentationum Dioecesis Premisliensis Ritus Graeci, 1754–1765).
32. Zielecka, W. (2010). Majątek ruchomy w testamentach duchownych obrządków wschodnich w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. W *Kościół unicki w Rzeczypospolitej* (W. Walczak, red.). Białystok, 267–286.
33. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2012). *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów*. Warszawa.
34. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2021). *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*. Toruń.
35. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2022). Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w “krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muszyńskiego i bieckiego). *Perspektywy Kultury*, 38, 3, 227–240.
36. Zielińska, W. (1986). Więzy społeczne na Mazowszu w połowie XVII wieku w świetle testamentów konsystorza pułtuskiego. *Przegląd Historyczny*, 77, 1, 45–59.
37. Дух, О. (2022). Два тестаменти ігумені Унівського Преображенського монастиря Атанасія з 1672 року: до питання про місце поховання львівського єпископа Арсенія Желиборського. В *Sub fisci. Меморіальний збірник, присвячений Ігореві Скочилясу* (І. Альмес, відп. ред.). Львів, 83–98.
38. Замостяник, І. (2018). Заповіт священика церкви святого Теодора Тирона у Львові о. Йосипа 1602 року. *З історії західноукраїнських земель*, 14, 76–82.
40. Кривошея, О. В. (2008). Тестаменти як джерело до історії духовенства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 13, 127–131.

41. Лісейчыкаў, Д. (2015). *Святар у беларускім соцыюме: праспаграфія ўніяцкага духавенства 1596–1839 гг.* Мінск.
42. *Схиматісь всего клира руского-католического Богом спасемои Епархіи Перемышльскои на годъ отъ рожд. Хр. 1879.* (1879). Перемышль.
43. Тимошенко, Л. (2005). Документи до церковної історії Дрогобича (друга половина XVII – початок XVIII ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 9, 467–476.
44. Тимошенко, Л. (2008). Заповіти, смерть і поховання єпископа Кирила Терлецького. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 11–12, 467–483.
45. **ЦДІАЛУ**: Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 129 (Львівський ставропігійський інститут, м. Львів), оп. 3, спр. 141 (Книга протоколів духовного суду та копії вхідної і вихідної кореспонденції Мушинського деканату, 1718–1776 pp.).
46. Циквас, О. І. (2016). Попаді, поповичі, попівни як учасники судових процесів (за матеріалами книг духовного суду Перемишльської єпархії кінця XVII – першої половини XVIII ст.). *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Історичні науки*, 25, 35–41.
47. Чупа, О. (2018). Чисельність і суспільне походження парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії в 1723–1741 pp. *Наукові записки Дрогобицької духовної семінарії*, 3, 139–141.

References

1. Anusik, Z., Karkocha, M. (2025). Old Polish Wills as a Source for Biographical Research. A Case Study. *Przegląd Nauk Historycznych*, 24, 1, 39–55. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.01.02> (in Polish).
2. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), zespół 142 Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego w Przemyślu (ABGK), sygn. 5 (Ex protocollo actorum Curiae Episcopalis Premisliensis extractum, 1769–1779) (in Polish).
3. APP, ABGK, sygn. 80 (Liber continens nomina, cognomina etatem titulas ordinationis collationis et districtum decanatum neoconsecratorum, 1723–1731) (in Latin).
4. APP, ABGK, sygn. 145 (Testamenta i zapisy duchownych i parafian, 1710–1785) (in Polish).
5. APP, ABGK, sygn. 146 (Rejestry rzeczy pozostałych po zmarłych duchownych i parafianach, 1711–1786) (in Polish).
6. APP, ABGK, sygn. 1226 (Evidentia Personalis – Status Cleri, 16 X 1804 – 30 IX 1805) (in Polish).
7. APP, ABGK, sygn. 22supl. (Protocollon actorum Curiae Episcopalis Rev. Domini Athanosii Szeptycki Premisliensis, Sanocensis et Samboriensis episcopi, 1772–1776) (in Polish).
8. APP, ABGK, sygn. 79supl. (Liber metrices ad sacros ordines promotorum, 1758–1775) (in Latin).
9. Bobryk, W. (2005). *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku.* Lublin (in Polish).
10. Dąbkowski, P. (1910). *Prawo prywatne polskie, I.* Lwów (in Polish).
11. Główna, D. (2004). *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVI–XVIII wieku.* Warszawa (in Polish).
12. Główna, D. (2011). Legaty pieniężne i rzeczowe na rzecz instytucji kościelnych w testamentach duchownych z diecezji płockiej w XVII wieku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 59, 3–4, 409–413 (in Polish).

13. Groicki, B. (2022). *Tytuły prawa majdeburskiego* (A. Piskorz, W. Barabasz, oprac.; M. Mi-kuła, red.). Kraków (in Polish).
14. Karpiński, A. (1989). Zapisy pobożne i postawy religijne mieszczanek polskich w świetle testamentów z drugiej połowy XVI i XVII w. *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej* (M. Bogucka, red.). Warszawa, 204–232 (in Polish).
15. Kołbuk, W. (1998). *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*. Lublin (in Polish).
16. Lecyk, W. (2023). “A najprzód Najwyższemu Stwórcy za wszystkie dobrodziejstwa składam dzięki...” Duchowieństwo eparchii przemyskiej wobec Boga i religii w świetle testamentów 1817–1827. *Galicja. Studia i materiały*, 9, 74–94 (in Polish).
17. Lorens, B. (2014). *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów (in Polish).
18. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka. Oddział rękopisów, zespół 141 Zbiór Aleksandra Czołowskiego, dział 1, sygn. 560 (Przywileje, uposażenia, prezenty, specyfikacje budynków i praw, wizytacje wielu cerkwi etc. XVIII w. Lit. A-H) (in Polish).
19. Manikowska, H. (2020). W poszukiwaniu źródła totalnego. Najważniejsze kierunki badań nad testamentami ludności miejskiej w XIII–XVIII w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 68, 1, 19–35. <https://doi.org/10.23858/KHKM68.2020.1.002> (in Polish).
20. Nowakowski, P. (Ed.). (2020). *Statuty Synodu Zamojskiego 1720 roku. Nowe tłumaczenie z komentarzami*. Kraków (in Polish).
21. Płonka, M. (2025). *Testamenty mieszczan bocheńskich (XVI–XVII wiek)*. Kraków (in Polish).
22. Popiołek, B. (2009). “*Woli mojej ostatniej testament ten...*” *Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII–XVIII wieku*. Kraków (in Polish).
23. Półciwarteł, J. (2000). Tak zwane “krowy kościelne” – problemem badawczym dziejów wsi. In *Celem nauki jest człowiek... Studia z historii społecznej i gospodarczej ofiarowane Helenie Madurowicz-Urbańskiej* (P. Franaszek, red.). Kraków, 295–306 (in Polish).
24. Prach, B. (1996). *Myłoserdia Dweri. Sanktuarium Maryjne w Jarosławiu*. Warszawa (in Polish).
25. Smutok, I. (2021). *Szlachta ruska ziemi przemyskiej (XIV–XVIII w.). Analiza historyczno-genealogiczna* (K. Rzemieniecki, tłum.). Przemyśl (in Polish).
26. Smutok, L., Lyseyko, Y. (2023). The Nobility among the clergy of Przemyśl Greek-Catholic Diocese at the end of the 18th – The beginning of the 20th centuries: Quantitative parameters and social adaptation ways. *East European Historical Bulletin*, 27, 30–38. <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281549> (in English).
27. Staniszewski, P. (2009). Unickie duchowieństwo w dekanacie braclawskim w świetle wizytacji z 1785 roku. *Nasza Przeszłość*, 111, 5–54 (in Polish).
28. Sumowski, M. (2020). Duchowni w testamentach mieszczanów – mieszczanie w testamentach duchownych. Zapisy ostatniej woli jako źródła do badania powiązań (Prusy, XV – początek XVI wieku). *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 68, 3, 315–334 (in Polish).
29. Świta, A. (2023). Praktyka dziedziczenia majątku przez kobiety w rodzinie chłopskiej na podstawie tekstów testamentów z drugiej połowy XVI i XVII stulecia. *Civitas et Lex*, 40, 4, 21–36 (in Polish).
30. Wereda, D. (2010). Testamenty hierarchów unickich w XVII–XVIII wieku. *Kościół unicki w Rzeczypospolitej* (W. Walczak, red.). Białystok, 221–238 (in Polish).
31. Wiszowata, K. (2009). Testamenty jako źródło historyczne. *Białostockie Teki Historyczne*, 7, 25–38 (in Polish).
32. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 9540/II (Liber inductarum Praesentationum Dioecesis Premisliensis Ritus Graeci, 1754–1765) (in Polish).

33. Zielecka, W. (2010). Majątek ruchomy w testamentach duchownych obrządków wschodnich w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. In *Kościół unicki w Rzeczypospolitej* (W. Walczak, red.). Białystok, 267–286 (in Polish).
34. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2012). *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów*. Warszawa (in Polish).
35. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2021). *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*. Toruń (in Polish).
36. Zielecka-Mikołajczyk, W. (2022). Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w “krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muszyńskiego i bieckiego). *Perspektywy Kultury*, 38, 3, 227–240 (in Polish).
37. Zielińska, W. (1986). Więzi społeczne na Mazowszu w połowie XVII wieku w świetle testamentów konsystorza pułtuskiego. *Przegląd Historyczny*, 77, 1, 45–59 (in Polish).
38. Dukh, O. (2022). Dva testamenty ihumeni Univskoho Preobrazhenskoho monastyria Atanasii z 1672 roku: do pytan'nia pro mistse pokhovannia lvivskoho yepyskopa Arseniia Zhelyborskoho. In *Sub ficu. Memorialnyi zbirnyk, prysviachenyi Ihorevi Skochyliasiu* (I. Almes, vidp. red.). Lviv, 83–98 (in Ukrainian).
39. Zamostianyk, I. (2018). Zapovit sviashchenyka tserkvy sviatoho Teodora Tyrona u Lvovi o. Yosypa 1602 roku. *Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel*, 14, 76–82 (in Ukrainian).
40. Kryvosheia, O. V. (2008). Testamenty yak dzherelo do istorii dukhovenstva. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia*, 13, 127–131 (in Ukrainian).
41. Liseichikaŭ, D. (2015). *Svyatar u belaruskim sotsiume: prasapagrafiya ŷniyatskaga dukhvenstva 1596–1839 gg*. Minsk (in Belarusian).
42. *Skhimatizm vsego klira ruskogo-katolicheskogo Bogom spasemoi Yeparkhii Peremishl'skoi na god ot rozhd. Khr. 1879*. (1879). Peremishl (in Russian).
43. Tymoshenko, L. (2005). Dokumenty do tserkovnoi istorii Drohobycha (druha polovyna XVII – pochatok XVIII st.). *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*, 9, 467–476 (in Ukrainian).
44. Tymoshenko, L. (2008). Zapovity, smert i pokhovannia yepyskopa Kyryla Terlets'koho. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*, 11–12, 467–483 (in Ukrainian).
45. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 129 (Lvivskiy stavropihiiskiy instytut, m. Lviv), op. 3, spr. 141 (Knyha protokoliv dukhovnoho sudu ta kopii vkhidnoi i vykhidnoi korespondentsii Mushynskoho dekanatu, 1718–1776 rr.) (in Ukrainian).
46. Tsykvas, O. I. (2016). Popadi, popovychi, popivny yak uchasnyky sudovykh protsesiv (za materialamy knyh dukhovnoho sudu Peremishl'skoi yeparkhii kintsia XVII – pershoi polovyny XVIII st.). *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu “Ostrozka akademiia”*. Serii: *Istorychni nauky*, 25, 35–41 (in Ukrainian).
47. Chupa, O. (2018). Chyselnist i suspilne pokhodzhennia parafialnogo dukhovenstva Peremishl'skoi yeparkhii v 1723–1741 rr. *Naukovi zapysky Drohobyt'skoi dukhovnoi seminarii*, 3, 139–141 (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 13.11.2025
прийнята до друку після рецензування 27.11.2025
опублікована (оприлюднена) 29.05.2026